

BIOTEHNIČKI INSTITUT PODGORICA
Služba za selekciju stoke

GODIŠNJI IZVJEŠTAJ

2004.

Podgorica, februar 2005.

Publikacija predstavlja godišnji izvještaj Službe za selekciju stoke, koja postoji u okviru Biotehničkog instituta Podgorica. Rad Službe u potpunosti finansira Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Crne Gore iz sredstava Agrarnog budžeta.

U pripremi izvještaja učestvovali su:

Dr Milan Marković

Ranko Bogavac, dipl.inž.

Gojko Babović, dipl.inž.,

Sreten Bijelić, dipl.inž.

Velibor Rabrenović, dipl.inž.

Sonja Bačović, dipl.inž.

Ljiljana Martić, dipl.inž.

Vinko Purić, dipl.inž.

Milka Terzić, dipl.inž.

Tehnička obrada

Štampa:

Tiraž: 300 primjeraka

Štampanje publikacije finansiralo je Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

SADRŽAJ

	Strana
1. Uvodne napomene	4
2. Organizaciona struktura Službe i kadrovi	5
2.1. Organizaciona mreža	5
2.2. Kadrovi	6
3. Glavne aktivnosti službe	7
3.1. Obilježavanje grla	8
3.2. Kontrola rasploda - "Z" kontrola	9
3.2.1. Rasni sastav	9
3.2.2. Starosna struktura	12
3.2.3. Veličina farmi	12
3.3. Kontrola mliječnosti krava	16
3.3.1. Rezultati mliječnosti krava po rasama	17
3.3.2. Mliječnost krava po laktacijama	19
3.3.3. Rezultati mliječnosti po područjima	19
3.3.4. Mliječnost krava na najboljim farmama	20
3.3.5. Mliječnost najproduktivnijih grla	22
3.4. Program vještačkog osjemenjivanja krava	24
3.4.1. Izbor sjemena za vještačko osjemenjivanje	24
3.4.2. Kontrola sprovođenja vještačkog osjemenjivanja	25
3.5. Izbor bikova za prirodni pripust -licenciranje	26
3.6. Odabir kvalitetnih priplodnih junica za dalje gajenje	27
3.7. Kreditiranje plasmana kvalitetnog priplodnog podmlatka	28
3.8. Izložbe priplodne stoke	29
3.9. Razvojne premije u stočarstvu	30
3.10. Podsticaj tova junadi	32
3.11. Davanje stručnih savjeta i uputstava farmerima	33
3.12. Saradnja sa drugim organizacijama	33
3.13. Ostale aktivnosti	34
4. Zaključna razmatranja	35

1. UVODNE NAPOMENE

Služba za selekciju stoke prikazuje svoj četvrti godišnji izvještaj u kojem su predstavljene aktivnosti koje su obilježile njen rad u 2004. godini.

Ovaj je izvještaj, kao i ranijih godina, nastao na bazi pojedinačnih izvještaja svakog od 6 regionalnih centara. Tako Izvještaj u potpunosti odslikava pojedinačne rezultate, samo ovdje objedinjene i date za Službu u cjelini. Izuzetak su one aktivnosti koje se ne realizuju u svim regionalnim centrima, kao što su, na primjer, izložbe priplodne stoke i kontrola mliječnosti krava.

U poglavljima koja slijede izloženi su svi poslovi rađeni u 2004. godini, kao i najvažniji rezultati ostvareni po pojedinim segmentima. Budući da Služba postoji i radi nepunih pet godina, a da je ovo njen četvrti godišnji izvještaj, neminovno je bilo da se i u ovom izvještaju nađu određena tekstualna objašnjenja i komentari. Međutim, opredjeljenje da se rezultati detaljno prikazuju putem tabelarnih pregleda, uz minimum pojašnjenja i komentara, bilo je prisutno i pri izradi ovog izvještaja. Tako je, u poređenju sa prošlogodišnjim, nešto manje komentara, ali je zato izvještaj upotpunjen novim tabelama, a obogaćen je grafikonima i fotopriložima.

Kako je kontrola mliječnosti osnovni činilac u selekciji goveda, to je i najveći dio godišnjeg izvještaja posvećen postignutim proizvodnim rezultatima populacije obuhvaćene ovim vidom kontrole.

Budući da Služba iza sebe ima već pet godina postojanja i rada, stiču se uslovi za poređenje nekih od rezultata po godinama i da se ukaže na određene tendencije koje su ispoljene u pojedinim segmentima realizacije odgajivačko-seleksijskog rada. Ti rezultati dodatno govore o ukupnim rezultatima koje je Služba ostvarila u dosadašnjem radu. Takođe, govore i o opravdanosti primjene određenih mjera unapređivanja govedarstva –najvažnije grane crnogorskog stočarstva.

2. ORGANIZACIONA STRUKTURA SLUŽBE I KADROVI

2.1. Organizaciona mreža

Služba za selekciju stoke funkcioniše u okviru Biotehničkog instituta kao jedinstvena služba za čitavu Republiku. Sastavljena je od 6 regionalnih terenskih centara, koji pokrivaju područje svih opština Crne Gore. Terenski centri su objedinjeni i njihove aktivnosti su koordinirane iz Republičkog centra.

TAB. 1. PRIKAZ ORGANIZACIONE STRUKTURE SLUŽBE

REPUBLIČKI CENTAR SLUŽBE ZA SELEKCIJU STOKE BIOTEHNIČKI INSTITUT PODGORICA	
<u>1.Regionalni centar Bar</u> -Bar -Ulcinj -H.Novi -Kotor, Budva, Tivat	<u>4.Regionalni centar Berane</u> -Berane -Andrijevića -Plav -Rožaje
<u>2.Regionalni centar Podgorica</u> -Podgorica -Danilovgrad -Cetinje	<u>5.Regionalni centar Bijelo Polje</u> -Bijelo Polje -Mojkovac -Kolašin
<u>3.Regionalni centar Nikšić</u> -Nikšić -Plužine -Šavnik	<u>6.Regionalni centar Pljevlja</u> -Pljevlja -Žabljak

Kao što je vidljivo iz prikazanih podataka u tabeli 1, svaki od regionalnih centara uključuje one opštine koje gravitiraju gradovima u kojima su locirani pojedini centri, uz napomenu da Centar u Baru pokriva cjelokupno primorje.

Prikazni redosljed centara od 1 do 6 koristi se u nastavku ovog izvještaja, kao i u svakodnevnoj komunikaciji i razmjeni elektronske verzije dokumenata između terenskih i Republičkog centra.

2.2. Kadrovi

U tabeli 2 prikazani su broj i stručna sprema saradnika angažovanih u Službi. Taj broj nije konačan i ne može da udovolji svim zahtjevima koji se pred ovu službu postavljaju.

Prikazana stručna sprema izvršilaca govori o visokom stručnom nivou Službe u cjelini. Podatak da duže od dvije godine dva diplomirana inženjera obavljaju poslove kontrolnog asistenta, za koje je predviđena srednja stručna sprema, govori o dobroj reputaciji Službe.

TAB. 2. PREGLED ZAPOSLENIH SARADNIKA U SLUŽBI

Centar	Stručni saradnik*		Kontrolni asistent		Ukupno
	Broj	Stručna sprema	Broj	Stručna sprema	
Bar	1	dipl.inž. stočarstva	-		1
Podgorica	1	dipl.inž. stočarstva	1	polj. tehničar	2
Nikšić	1	dipl.inž. stočarstva	1	dipl.inž.agronom	2
Berane	1	dipl.inž. stočarstva	1	polj. tehničar	2
Bijelo Polje	1	dipl.inž. stočarstva	1	polj. tehničar	2
Pljevlja	1	dipl.inž. stočarstva	2	dipl.inž.stočarstva +polj. tehn.**	3
Rep. centar	1+2	doktor nauka*** + 2 dipl.inž. stočarstva	-		3
Ukupno	9		6		15

* - dipl. inženjeri su ujedno i rukovodioci centara

** - poljoprivredni tehničar obavlja poslove u opštini Žabljak i tamo je lociran

*** - rukovodilac Službe

Budući da je Služba uključena u veliki broj poslova i projekata, pa čak i u one koji nijesu direktno vezani za selekciju stoke, nameće se potreba povećanja broja izvršilaca praktično u svim centrima. Posebno je to aktuelizovano formiranjem Savjetodavne službe za biljnu proizvodnju, kojoj je primarni zadatak edukacija poljoprivrednih proizvođača. Neophodno bi bilo uskladiti dinamiku razvoja ove dvije službe, kako bi set savjetodavnih poslova u stočarskoj proizvodnji bio pokriven na sličan način i na istom nivou, kao što je to sada slučaj u biljnoj proizvodnji. Sa ovim brojem izvršilaca u Službi za selekciju stoke, to fizički nije izvodljivo.

3. GLAVNE AKTIVNOSTI SLUŽBE

Poslovi Službe za selekciju stoke mogu se svrstati u nekoliko osnovnih grupa:

- A. OBILJEŽAVANJE GRILA;
- B. KONTROLA RASPLODA, TZV. "Z" KONTROLA;
- C. KONTROLA MLIJEČNOSTI KRAVA, TZV. "A" KONTROLA;
- D. PROGRAM VJEŠTAČKOG OSJEMENJIVANJA KRAVA (IZBOR SJEMENA I KONTROLA SPROVOĐENJA);
- E. IZBOR BIKOVA ZA PRIRODNI PRIPUST – LICENCIRANJE;
- F. ODABIR KVALITETNIH PRIPLODNIH JUNICA ZA DALJE GAJENJE;
- G. IZLOŽBE PRIPLODNE STOKE;
- H. REALIZACIJA PROJEKATA I PODSTICAJNIH MJERA KOJE SE FINANSIRAJU IZ AGRARNOG BUDŽETA (RAZVOJNE PREMIJE, TOV JUNADI, PROGRAM MLADI FARMERI I SL.);
- I. DAVANJE STRUČNIH SAVJETA I UPUTSTAVA FARMERIMA;
- J. OSTALE AKTIVNOSTI.

3.1. OBILJEŽAVANJE GRILA

Obilježavanje grla predstavlja važan segment u realizaciji odgajivačko-seleksijskog programa i ono praktično prethodi ostalim mjerama u selekciji.

Obilježavanje goveda za potrebe selekcije Služba vrši ušnim markicama koje se primjenjuju i u zemljama EU. Tamo se grla obilježavaju parom ušnih markica (na oba uva životinje), a usljed visokih troškova u ovoj fazi kod nas se obilježavanje vrši samo jednom ušnom markicom. Radi se o plastičnim markicama (od poliuretana) na kojima je upisana oznaka CG, zatim broj od 6 cifara, bar kod i 4 posljednje cifre šestocifrenog broja, izrađene u većoj dimenziji. Broj je jedinstven i neponovljiv, tako da svaki od 6 regiona ima svoj niz brojeva. Tako se na osnovu broja može bez poteškoća znati iz kojeg regiona potiče neko grlo.

U dosadašnjem periodu obilježeno je 13845 grlo, ili približno oko 12% od ukupnog broja plotkinja (krava i priplodnih junica), tabela 3. Sa obilježavanjem priplodnih grla nastaviće se i dalje po istom principu, uz nastojanje da se obilježi najveći broj vještački osjemenjenih krava i njihovog potomstva, kao i kvalitetno žensko potomstvo licenciranih bikova.

TAB. 3. BROJ OBILJEŽENIH PRIPLODNIH GRILA PO REGIONIMA

Regionalni centar	Broj	%
Bar	1268	9
Podgorica	2050	15
Nikšić	2191	16
Berane	3386	24
Bijelo Polje	2200	16
Pljevlja	2750	16
Ukupno	13845	100

U odnosu na 2003. godinu, obilježeno je novih 564 grla (povećanje od 4,3%). Imajući u vidu nedovoljan broj izvršilaca, zatim poslove Službe koji u najužem smislu ne predstavljaju seleksijske, ovo je povećanje sasvim zadovoljavajuće.

Veći obuhvat u ovim uslovima bio bi moguć jedino uz odstupanje od predviđenih seleksijskih kriterijuma i na uštrb kvaliteta vođenja evidencije. Budući da je poštovanje definisanih kriterijuma jedan od osnovnih postulata na kojima Služba gradi sopstveni imidž, povećanje obima posla može doći jedino uz dosljedno pridržavanje osnovnih kriterijuma koje je Služba definisala na početku svoga postojanja.

3.2. KONTROLA RASPLODA - "Z" KONTROLA

Sva grla koja su obilježena tokom 2004. godine, uvedena su u evidenciju za "Z" kontrolu, a za ranije uvedena grla podaci su ažurirani. "Z" kontrola predstavlja najširi vid kontrole, jer se njenim sprovođenjem stiče dosta realna slika o kvalitetu populacije u pogledu rasnog sastava, starosne strukture, kondicije grla, načina ishrane i drugih pokazatelja bitnih za uspjeh u sprovođenju odgajivačko-seleksijskog programa.

Za uvođenje grla u "Z" kontrolu, Služba se svih ovih godina pridržava sljedećih kriterijuma:

- Najkvalitetnija grla u populaciji,
- Sva grla uvezena 2000. godine u okviru programa EU "Obnova", i njihovo potomstvo,
- Grla koja se vještački osjemenjuju*,
- Potomstvo odabranih –licenciranih bikova,
- Grla sa većih privatnih farmi, kao i najkvalitetnija grla sa manjih farmi.

Podaci o "Z" kontroli prikupljaju se i vode po regionalnim centrima, a onda se prosljeđuju u Republički centar, gdje se vodi jedinstvena baza podataka za čitavu Crnu Goru. Ovi podaci predstavljaju bazu za druge selekcijske aktivnosti: kontrolu mliječnosti, sastavljanje plana osjemenjivanja, odabir kvalitetnih priplodnih junica, licenciranje i dr.

Za obilježeni i evidentirani broj priplodnih grla utvrđeni su: rasni sastav, starosna, odnosno laktacijska pripadnost i veličina farmi koje su uvedene u evidenciju.

3.2.1. Rasni sastav

Podaci o rasnom sastavu grla prikazani su u tabeli 4. Od čistih rasa, u posmatranoj populaciji, najveće je učešće smeđe (35%), i to od 12% u Primorju do 48% na području Pljevalja, odnosno 50% na području djelovanja beranskog centra. Međutim, treba imati u vidu da su evidencijom obuhvaćena sva grla smeđe rase iz posljednjeg uvoza (2000.g.) i njihov ženski priplodni podmladak, tako da je učešće ove rase u ukupnoj populaciji vjerovatno dosta niže nego u ovom kontrolisanom dijelu populacije. Usljed dobre prihvaćenosti potomstva uvezenih grla i visokog učešća sjemena bikova ove rase za potrebe vještačkog osjemenjivanja, učešće smeđe rase u posljednje vrijeme povećava se širom Crne Gore.

Nešto više od petine evidentiranih grla (22,7%) pripada holštajn-frizijskoj rasi, sa najvećim učešćem u središnjem dijelu Republike (46% u

---

* - Budući da se povećava broj vještački osjemenjenih plotkinja (krava i junica), Služba nastoji da što više ovih grla uključi u "Z" kontrolu, ali ne i svako pojedinačno grlo, nego prvenstveno ona koja se gaje na većim farmama.

Zetsko-bjelopavličkoj ravnici i 43% u Nikšiću). Eksterijerne karakteristike evidentiranih grla ukazuju da se radi o populaciji u kojoj su zastupljena grla od starog evropskog tipa do modernog mliječnog holštajna. U okviru ove rase zastupljen je i manji broj grla crvenog holštajna, koja su u posljednjih nekoliko godina nabavljena sa većih farmi iz Srbije.

Učešće meleza je još veoma visoko, između 20% na području Pljevalja do 47% u primorskom regionu.

Iznenadjuće je malo grla u tipu sive tirolske rase (4%), koja je nekada bila najzastupljenija u govedarstvu Crne Gore. Mada je vjerovatno da znatan broj meleza otpada upravo na meleze ove sa drugim rasama.

TAB. 4. ZASTUPLJENOST POJEDINIH RASA U EVIDENTIRANOJ POPULACIJI

Rasa*		Regionalni centar					Ukupno	
		Bar	Podg.	Nikšić	Berane	B.Polje		Pljevlja
Smeđa,	broj	148	408	320	1690	926	1311	4803
	%	11.7	19.9	14.6	49.9	42.1	47.7	34,7
HF,	broj	306	936	937	253	296	410	3138
	%	24.1	45.7	42.8	7.5	13.5	14.9	22,7
SIM,	broj	73	75	58	107	215	314	842
	%	5.8	3.7	2.6	3.2	9.8	11.4	6,1
ST,	broj	117	-	166	-	75	167	525
	%	9.2	-	7.6	-	3.4	6.1	3,8
Melezi,	broj	598	631	710	1253	683	548	4423
	%	47.2	30.8	32.4	37	31.1	19.9	31,9
Buša,	broj	26	-	-	83	5	-	114
	%	2.1	-	-	2,5	0.2	-	0,8
Ukupno:	broj	1268	2050	2191	3386	2200	2750	13845
	%	100	100	100	100	100	100	100

* - HF – holštajn-frizijska; SIM – simentalac; ST- siva tirolska rasa

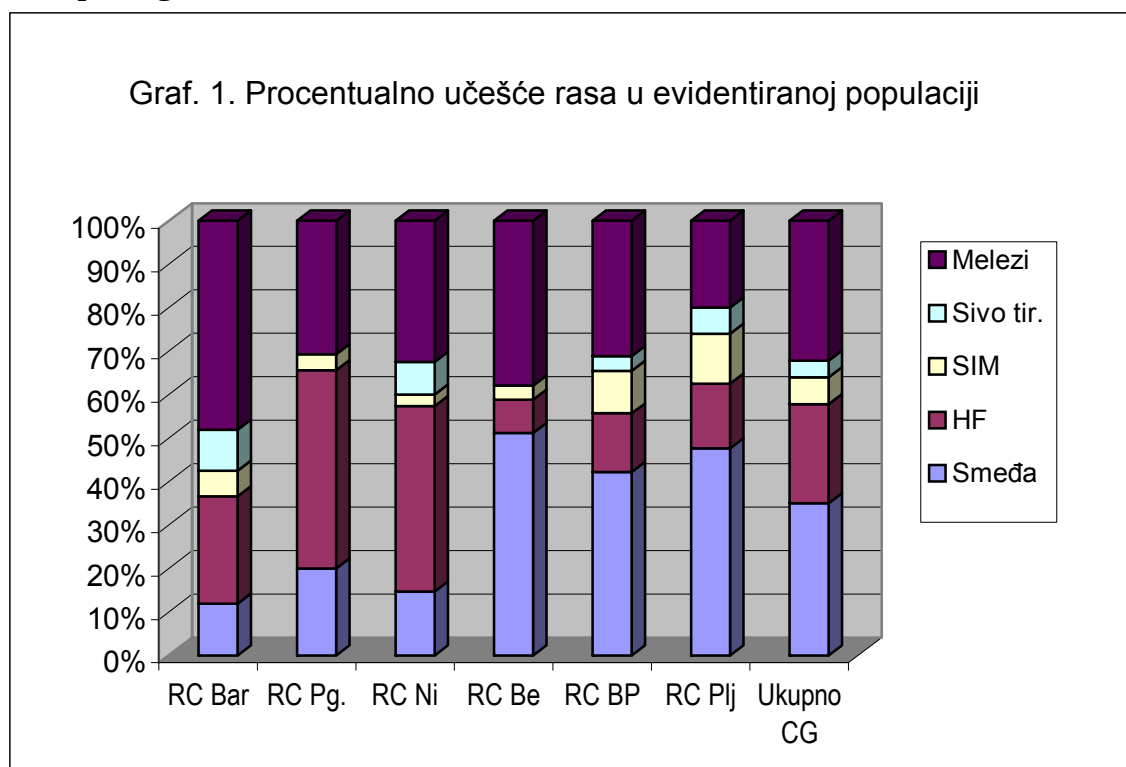
Učešće simentalke rase u evidentiranoj populaciji je 6,1%. U odnosu na prošlu godinu, kada je učešće ove rase iznosilo 4,7%, evidentirano je novih 223 grla tako da je osjetno poraslo i njeno relativno učešće. Naše su prognoze da će se učešće ove rase ubrzanije povećavati zbog zahtjeva mesne industrije za kvalitetnijim tovnim materijalom. Od postojećih rasa simentalac je u tom pogledu na prvom mjestu, a istovremeno daje i sasvim zadovoljavajuće količine mlijeka.

I ovi podaci ukazuju da je buša gotovo iščezla i ustupila mjesto produktivnijim rasama i melezima. Stoga je neophodno preduzeti mjere da se genom buše zaštiti od potpunog nestanka. Taj genom ima svoje mjesto u crnogorskom govedarstvu i može da bude od neprocjenjive koristi u budućnosti. To će se postići dosljednim sprovođenjem programa očuvanja buše, uz neophodnu finansijsku podršku iz Agrarnog budžeta.

Posljednji uvoz (2000. godine) oko 1050 grla smeđe rase i oko 100 grla simentalca, zatim manje nabavke grla holštajn-frizijske i simentalke rase sa većih farmi iz Srbije, očuvano potomstvo ovih rasa, zajedno sa sprovođenjem planskog osjemenjivanja, rezultiraju sve većim učešćem čistih rasa: smeđe, holštajn-frizijske i simentalke. Ovo su tri najzastupljenije i vodeće rase, ali sa različitim učešćem, u govedarstvu alpskih zemalja (Slovenije, Austrije, Njemačke, Švajcarske, Italije), koje u mnogim aspektima realizacije odgajivačko-seleksijskog programa mogu da nam posluže kao uzor.

Pomenutim povećanjem evidentiranih priplodnih grla za 564, nije se bitnije promijenio odnos između rasa. Evidentiran je porast smeđe rase za 1,7 % i simentalke za 1,4 %, na račun meleza čije se učešće smanjilo za 3,4 %.

Slikovitiji prikaz učešća pojedinih rasa u evidentiranoj populaciji prikazan je i grafički (graf. 1). Uočljivo je veliko variranje učešća pojedinih rasa po regionima.

Poređa navedenog, treba istaći da postoji više mjera koje doprinose povećanju učešća čistih rasa u ukupnoj populaciji:

- Podsticajne mjere iz Agrarnog budžeta,
- Povećanje broja vještački osjemenjenih krava,
- Dosljedno sprovođenje programa izbora čistorasnih priplodnjaka za potrebe licenciranja i odabira kvalitetnih ženskih grla,
- Povoljna kreditna podrška plasmana kvalitetnih priplodnih junica,
- Afirmacija gajenja grla čistih rasa kroz organizovanje izložbi stoke.

3.2.2. Starosna struktura

Prikupljeni podaci sa terena omogućili su razvrstavanje evidentiranih grla i prema starosnoj strukturi, tab. 5. Oni pružaju osnov da se sasvim pouzdano izvuče zaključak o veoma velikom učešću starijih krava, odnosno krava preko 5 i više laktacija. Mada se učešće junica u odnosu na 2003. povećalo sa 13% na 15%, uvođenje u proizvodnju mlađih i genetski superiornijih generacija još uvijek nije zadovoljavajuće. Praksa da se krave dugo zadržavaju u proizvodnji prihvatljiva je samo u slučaju izvanrednih mljekulja, ali ne i niskoproduktivnih grla, koja preovlađuju na našim farmama. Poređenja radi, u populacijama mliječnih goveda razvijenih zemalja učešće krava preko pete laktacije obično ne prelazi 5%, a u našem slučaju to je 27%.

TAB. 5. STAROSNA STRUKTURA GRILA U "Z" KONTROLI

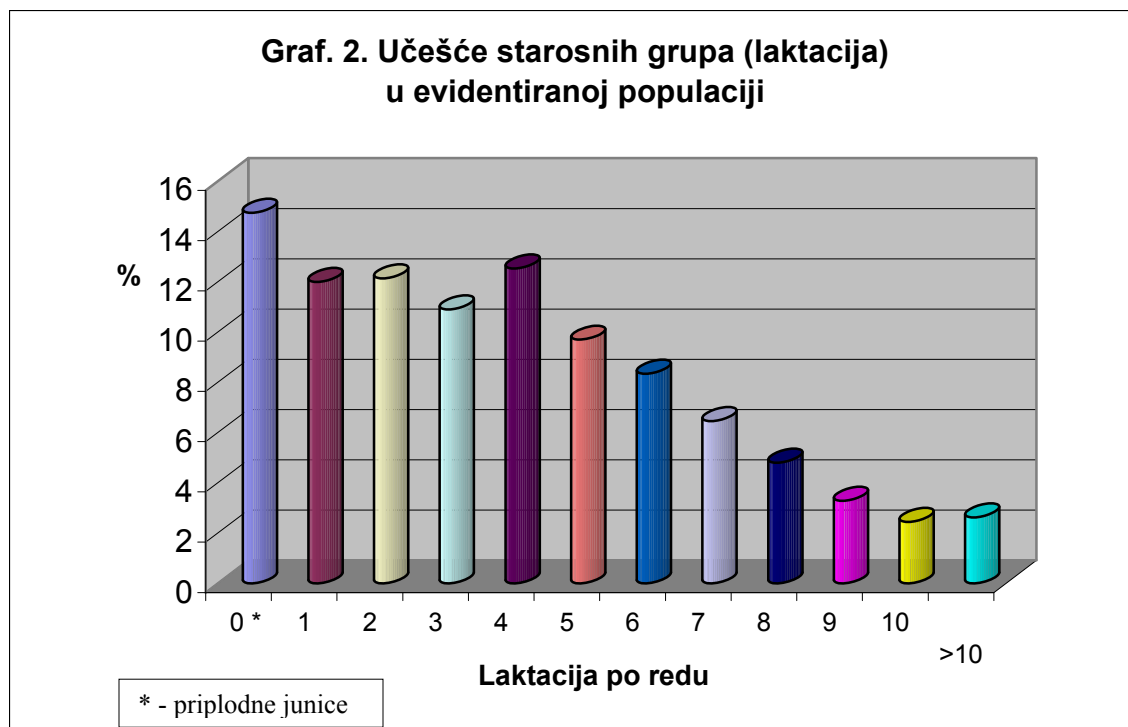
Laktacija	Regionalni centar						Ukupno	
	Bar	Podg.	Nikšić	Berane	B.Polje	Pljevlja	broj	%
0 *	160	340	393	546	144	459	2042	15
1	170	207	347	563	149	225	1661	12
2	144	207	315	544	201	270	1681	12
3	102	195	260	412	223	318	1510	11
4	124	372	245	369	319	307	1736	13
5	113	221	189	304	250	266	1343	10
6	133	169	159	220	214	261	1156	8
7	77	103	115	177	215	207	894	6
8	62	104	77	110	153	159	665	5
9	67	44	31	54	137	122	455	3
10	37	35	36	44	83	103	338	2
>10	79	53	24	43	112	53	364	3
Ukupno	1268	2050	2191	3386	2200	2750	13845	100

* - priplodne junice

Učešće pojedinih laktacija u evidentiranoj populaciji slikovitije se može posmatrati sa grafikona, graf. 2.

Prikazana starosna struktura ukazuje da se sporo remontuju starije krave mlađim i genetski superiornijim generacijama. Međutim, na većim farmama u proteklih tri godine stanje se ubrzano mijenja, i to iz nekoliko razloga:

- Povećava se broj vještački osjemenjenih krava, pa time i mogućnost za dobijanje kvalitetnog ženskog potomstva;
- Obezbijeđene su podsticajne mjere za gajenje kvalitetnog priplodnog podmlatka, posebno onog od uvezenih krava;

- Farmerima se kroz razne edukativne sadržaje ukazuje na značaj genetskog potencijala u proizvodnji mlijeka;
- Uslovi za proizvodnju mlijeka relativno su povoljni za veće robne proizvođače, usljed povoljne otkupne cijene, širokih mogućnosti za nabavku koncentrovane stočne hrane i finansijske podrške iz Agrarnog budžeta za one farmere koji isporučuju veće količine mlijeka mljekarama;
- Farmeri u sopstvenoj režiji, preko udruženja ili uz povoljnu kreditnu podršku nabavljaju kvalitetne junice i tako podmlađuju svoja stada.

3.2.3. Veličina farmi

U tabeli 6. prikazana je struktura farmi uključenih u evidenciju. Na osnovu odnosa broja farmi i ukupnog broja grla u evidenciji utvrđen je prosječan broj grla po farmi. Tako se došlo do podatka od 3,24 grla po farmi, i to sa znatnim variranjem po regionima, od 2,7 na području Berana do 4,8 na području Primorja, uglavnom Ulcinja.

TAB. 6. STRUKTURA FARMI PREMA BROJU GRILA

Veličina farme -broj grla	Broj farmi u evidenciji						Ukupno	
	Bar	Podg.	Nikšić	Berane	B.Polje	Pljevlja	broj	%
1	27	27	220	509	164	92	1039	24.3

2	45	151	230	318	190	194	1128	26.4
3	36	118	130	161	141	177	763	17.8
4	35	62	72	78	89	108	444	10.4
5	31	44	38	59	47	71	290	6.8
6	20	43	28	52	45	56	244	5.7
7	20	16	9	22	16	33	116	2.7
8	18	11	7	18	9	17	80	1.9
9	7	12	6	16	6	4	51	1.2
10	8	3	3	13	4	8	39	0.9
10-15	14	15	7	15	5	4	60	1.4
> 15	1	5	7	3	2	4	22	0.5
Ukupno farmi	262	507	757	1264	718	768	4276	100.0
Ukupno grla	1268	2050	2191	3386	2200	2750	13845	
Prosječno grla/ farmi	4.8	4.0	2.9	2,7	3.1	3.6	3,24	

Budući da su mnoge podsticajne mjere usmjerene na povećanje broj grla na farmi, interesantno je analizirati ukрупnjivanje farmi za proizvodnju mlijeka. Stoga je dat uporedni prikaz (tab. 7.) veličine farmi za prethodne 4 godine, s tim da je zbirno dat broj farmi koje gaje do pet grla, a pojedinačno onih koje gaje plotkinje iznad tog broja.

Prikazani podaci iz tabele 7. ohrabruju, budući da je ispoljena pozitivna tendencija povećanja broja grla po farmi. Posebno je to uočljivo za podatke iz prošle godine. Tako je u 2004. broj farmi sa više od 5 priplodnih grla veći za 99 nego u prethodnoj godini.

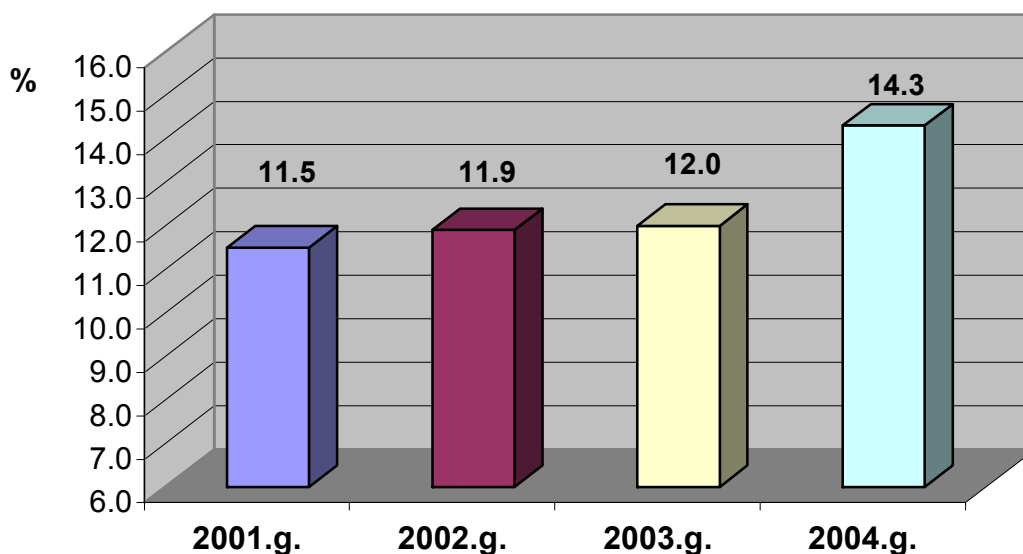
TAB. 7. PROMJENA VELIČINE FARMU U PERIODU 2001- 04. GODINA

Veličina farme -broj grla	2001.		2002.		2003.		2004.	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Do 5 grla	3407	88.5	3773	88.1	3765	88.0	3664	85.7
6	204	5.3	229	5.3	222	5.2	244	5.7
7	84	2.2	106	2.5	101	2.4	116	2.7
8	54	1.4	73	1.7	65	1.5	80	1.9
9	34	0.9	32	0.7	37	0.9	51	1.2
10	25	0.6	26	0.6	31	0.7	39	0.9
10 - 15	32	0.8	33	0.8	38	0.9	60	1.4
> 15	9	0.2	9	0.2	19	0.4	22	0.5

Ukupno sa 6 i više	442	11.5	508	11.9	513	12.0	612	14.3
Ukupno svih farmi	3849	100	4281	100	4278	100	4276	100
Ukupno grla	11665		13031		13281		13845	
Prosječno grla po farmi	3.04		3.1		3.1		3,24	

Povećanje broja farmi sa većim brojem grla vidljivo je i iz grafičkog prikaza, gdje je to učešće iskazano u relativnim pokazateljima (%). Posebno je uočljiv pozitivan pomak učinjen u 2004. godini.

Graf.3. Učešće farmi sa više od 5 grla u evident. populaciji

Proces ukрупnjivanja izraženiji je u područjima gdje mljekare redovno otkupljuju mlijeko. Tamo veći farmeri povećavaju broj krava bilo nabavkom junica ili uvođenjem u proizvodnju sopstvenog ženskog podmlatka.

Služba će nastaviti da svojim aktivnostima doprinosi da se ova pozitivna tendencija ubrza. U tom će cilju, pored objavljivanja rezultata i afirmacije ovakvih tendencija, nastaviti i učvršćivati saradnju sa mljekarama, od kojih, prije svega, zavisi kako će se dalje ovaj proces odvijati. Po najavama iz nekoliko crnogorskih mljekara, one su sve više zainteresovane za stabilan izvor sirovine i već iskazuju spremnost da i same, uz podsticajne mjere države, ulažu u ukрупnjivanje komercijalnih farmi za proizvodnju mlijeka.

3.3. KONTROLA MLJEČNOSTI KRAVA

Kontrola mliječnosti krava predstavlja provjeru količine namuzenog mlijeka na jedan od načina koji je prihvaćen od Međunarodnog komiteta za kontrolu produktivnosti (ICAR –International Committee for Animal Recording). Kontrola podrazumijeva i istovremeno uzimanje uzorka mlijeka za određivanje hemijskog sastava i broja somatskih ćelija.

Kontrola mliječnosti je osnov za realizaciju odgajivačko-seleksijskog programa, stoga su mnoge zemlje otpočele kontrolu u dalekoj prošlosti, neke prije više od 100 godina. Države sa razvijenim mliječnim govedarstvom kontinuirano povećavaju broj krava uključenih u zvaničnu kontrolu mliječnosti, a jedan od osnovnih podsticaja za to je stalno povećanje prosječne mliječnosti u kontrolisanoj populaciji, koje na godišnjem nivou iznosi i preko 100 kg mlijeka.

U prošlosti je s više ili manje uspjeha sprovedena kontrola mliječnosti krava i u Crnoj Gori. Prvenstveno je bila usmjerena na veće društvene farme. Međutim, usljed nepovoljne ekonomske situacije u posljednjih petnaest godina, sprovođenje ove mjere bilo je potpuno prekinuto.

Služba za selekciju stoke je od samog formiranja, radeći na realizaciji drugih aktivnosti, istovremeno stvarala uslove za početak sprovođenja ove mjere, koja je najvažnija za realizaciju odgajivačko-seleksijskog programa. Tako je od marta 2001. Služba otpočela sa kontrolom mliječnosti na području pljevaljske opštine, primjenjujući tzv. AT kontrolu. tj. kontrolisanje namuzenog mlijeka mjesečno, i to jednog mjeseca pri jutarnjoj, a sljedećeg pri večernjoj muži. Od juna 2001. Služba je otpočela kontrolu mliječnosti i na području podgoričkog i beranskog centra, a od marta 2002. na području nikšićkog centra. Na području bjelopoljskog centra sa kontrolom se krenulo početkom 2003. godine. Jedino još na području Primorja nije organizovana kontrola mliječnosti, prije svega zbog neredovnog otkupa mlijeka na tom području.

Bitan momenat za cjelovitu kontrolu mliječnosti bilo je formiranje moderno opremljene Laboratorije za mljekarstvo 2001. godine, sa kojom Služba tijesno saraduje. Laboratorija redovno analizira dopremljene uzorke mlijeka i rezultate o sadržaju mlječne masti, proteina i broju somatskih ćelija odmah dostavlja Službi.

Između više vidova kontrole, izabrana je AT kontrola kao zvanična u Crnoj Gori iz sljedećih razloga:

- ⇒ Radi se o kontroli koja je predviđena regulativom ICAR-a i predstavlja jednu od zvaničnih kontrola mliječnosti;
- ⇒ U poređenju sa standardnom A4 kontrolom, koja se u svijetu najčešće koristi, omogućuje da kontrolni asistent prati 2 puta veći broj krava;
- ⇒ Budući da u Crnoj Gori nema izbora bikovskih majki, sjeme za v.o. krava nabavlja se sa strane, rezultati ove kontrole dovoljno su pouzdani za sprovođenje neophodnih vidova selekcije;
- ⇒ Prisutan je trend da i u mnogo razvijenijim zemljama, zbog visokih troškova, AT potiskuje A4 kontrolu.

Na osnovu našeg dosadašnjeg iskustva jedan kontrolni asistent može da opslužuje oko 350 do maksimalno 400 grla u kontroli. Iskustva Slovenije, na primjer, govore da njihovi kontrolni asistenti u A4 kontroli opslužuju oko 200 krava u prosjeku.

U tabeli 8. prikazan je pregled broja farmi i krava uključenih u ovaj vid kontrole. Uočljiva je velika razlika u prosječnom broju muznih grla po farmi, od 2,3 u Bijelom Polju do 7,7 u Nikšiću.

TAB.8. BROJ GRILA I FARMI U KONTROLI MLJEČNOSTI

Region	Broj krava u kontroli	Broj farmi u kontroli	Prosječno grla na farmi
Podgorica	424	57	7.4
Nikšić	438	57	7.7
Berane	262	81	3.2
Bijelo Polje	322	141	2.3
Pljevlja	360	82	4.4
Ukupno	1806	418	4.3

U poređenju sa prethodnom godinom, došlo je do osjetnog povećanja prosječnog broja krava na farmi: na području podgoričkog centra sa 6 na 7,4 i nikšićkog sa 6,6 na 7,7.

3.3.1. Rezultati mlječnosti po rasama

Podaci u tabeli 9. odnose se na 1219 obrađenih laktacija, koje su svedene na standardnu od 305 dana. Prosječna mlječnost za sve obrađene laktacije iznosila je 4176 kg, sa 3,88% mlječne masti i 3,16% proteina.

TAB. 9. REZULTATI MLJEČNOSTI KRAVA U STANDARDNOJ LAKTACIJI (305 DANA)

Rasa	Broj lakt.	ML, Kg	Mlj. mast (M)		Protein (P)		M+P Kg	BSC, 000
			%	kg	%	kg		
HF	487	4726	3,84	181	3,09	146	327	471
Smeđa	417	3894	3,97	154	3,28	128	282	513
Simentalska	91	3637	3,87	141	3,21	117	258	347
Siva tirolska	10	3750	3,89	146	3,21	121	267	497
Melezi	214	3725	3,80	142	3,13	116	258	484
Prosjek	1219	4176	3,88	162	3,16	132	294	467

* - ML – mljeka u laktaciji; BSC – broj somatskih ćelija u mlijeku

Laktacijska mliječnost holštajn-frizijske rase, iako dosta skromna za ovu rasu, znatno je veća nego u ostalih, ali sa najnižim sadržajem proteina.

Smeđa rasa, s obzirom da je zastupljena u svim regionima sa dosta neujednačenim uslovima gajenja, imala je solidne rezultate za količinu mlijeka, kao i sadržaj mlječne masti i proteina.

Melezi su po količini mlijeka bili na nivou sive tirolske, a u pogledu prinosa mlječne masti i proteina na nivou simentalske rase.

Simentalska rasa je u ovoj godini imala najnižu mliječnost, a u pogledu ukupne količine masti i proteina u mlijeku bila je na istom nivou sa melezima.

Budući da se radi o svega 10 grla u tipu sive tirolske rase, od kojih se veći broj gaji na području Nikšića gdje je i najveća prosječna mliječnost, ne mogu se izvlačiti pouzdaniji zaključci o ostvarenim rezultatima ove rase.

Već je istaknuto da se kontrola mliječnosti, kao najvažnija aktivnost Službe na realizaciji odgajivačko-seleksijskog programa u govedarstvu, još uvijek nalazi u inicijalnoj fazi. Pa i pored toga, stiču se uslovi da se napravi prvo poređenje rezultata ostvarenih u prethodne tri godine, tabela 10.

TAB. 10. REZULTATI MLIJEČNOSTI KRAVA ZA PERIOD 2002-2004. U STANDARDNOJ LAKTACIJI (305 DANA)

Rasa	2002. g.			2003. g.			2004.g.		
	Br.lakt.	ML,kg	M+P, kg	Br.lakt.	ML,kg	M+P, kg	Br.lakt.	ML,kg	M+P, kg
HF	189	3938	272	476	4570	314	487	4726	327
Smeđa	174	3430	245	378	3817	274	417	3894	282.0
Simentalska	45	3104	223	67	3881	274	91	3637	258
Siva tirolska	9	2172	158	13	3425	237	10	3750	267
Melezi	170	3309	235	211	3846	266	214	3725	258
Prosjek	587	3496	247	1145	4135	288	1219	4176	294

Imajući u vidu dosta neujednačen broj laktacija po pojedinim godinama, te činjenicu da su u različitim periodima uključivana različita područja (po prvi put se u 2004. pojavljuje područje Bijelog Polja sa izrazito niskom mliječnošću), ne mogu se izvlačiti pouzdaniji zaključci o ispoljenim razlikama po godinama. Međutim, kada se u obzir ne bi uzimalo područje B.Polja, onda je očigledno da se mliječnost iz godine u godinu povećava, posebno za holštajn-frizijsku rasu. Tom povećanju najviše je doprinio znatan porast mliječnosti na području Nikšića.

3.3.2. Mliječnost krava po laktacijama

Rezultati mliječnosti posmatrani su i prema laktacijskoj pripadnosti krava, tab.11. Iako dosta ujednačeni, znatno su bolji rezultati ostvareni u drugoj, trećoj i četvrtoj laktaciji, dok su posljednje tri laktacije zaostajale za ostalim. To potvrđuje opravdanost nastojanja Službe da se ubrza remont na farmama, tj. da se u većem obimu uvode mlađa i genetski superiornija grla. Posmatrajući sadržaj mliječne masti i proteina u mlijeku, ne uočavaju se jasne razlike između pojedinih laktacija.

TAB. 11. REZULTATI MLIJEČNOSTI KRAVA PO LAKTACIJAMA –305 DANA

Laktacija	Broj	ML, kg	Mliječna mast		Protein		P+M, kg	SSC, ooo
			%	kg	%	kg		
1	219	3985	3,84	153	3,11	124	277	331
2	215	4303	3,87	167	3,13	135	302	385
3	171	4480	3,94	177	3,17	142	319	416
4	212	4354	3,87	168	3,22	140	308	484
5	120	4028	3,88	156	3,17	128	284	462
6	102	4285	3,88	166	3,15	135	301	588
7	66	4164	3,92	163	3,17	132	295	362
8	40	3756	3,81	143	3,14	118	261	671
9	27	3730	3,82	143	3,11	116	259	1090
10 i >	47	3359	3,82	128	3,13	105	233	684
Prosjek	1219	4176	3,88	162	3,16	132	294	467

Rezultati o mliječnosti po laktacijama pokazuju da su prvotelke u poređenju sa starijim kravama pokazale dobre rezultate, budući da im je mliječnost neznatno (oko 5%) ispod ukupnog prosjeka.

3.3.3. Rezultati mliječnosti po područjima

Rezultati mliječnosti su poređeni i po područjima, tab.12. Na dosta ujednačenom broju laktacija po područjima, ispoljene su znatne razlike u mliječnosti. Najveću mliječnost, i najveći porast u odnosu na prethodnu godinu, imale su krave sa područja Nikšića, gdje je i najveća koncentracija većih farmi u kontroli i tradicionalno najveća zastupljenost holštajn-frizijske rase. Razlog za znatnu prednost nikšićkog nad ostalim područjima, po našem mišljenju, leži i u tome što veći farmeri imaju mogućnost da proizvedeno mlijeko redovno isporučuju mljekarama. Usljed toga zainteresovani su da

intenzivnije hrane svoja grla, uz redovnijiu primjenu većih količina koncentrovanih hraniva i pivskog tropa, kojeg imaju dovoljno na raspolaganju.

TAB. 12. REZULTATI MLIJEČNOSTI KRAVA PO PODRUČJIMA

Područje	Broj laktacija	ML, kg	Mlječna mast		Protein		M+P, kg	BSĆ, 000
			%	kg	%	kg		
Podgorica	199	4446	3,82	170	3,08	137	307	279
Nikšić	300	5546	3,88	215	3,12	173	388	437
Berane	209	4045	4,08	165	3,29	133	298	618
Bijelo Polje	223	2952	3,83	113	3,15	93	206	464
Pljevlja	288	3593	3,79	136	3,20	115	251	558
Prosjek	1219	4176	3,88	162	3,16	132	294	467

Pored povećanja mliječnosti u odnosu na prošlu godinu na području Nikšića za preko 400 kg, značajan porast mliječnosti ostvaren je na području Berana, gotovo 300 kg, na području Podgorice 250 kg i Pljevalja 220 kg. Svi ti rezultati ohrabruju i ukazuju da treba intenzivirati saradnju sa farmerima na unapređivanju mliječnosti. Jedino su rezultati na području Regionalnog centra u Bijelom Polju znatno ispod ostalih i opšteg prosjeka, preko 1000 kg zaostaju za opštim prosjekom. To je doprinijelo da ukupan prosjek mliječnosti u 2004. bude veći za svega 41kg nego u prethodnoj godini, što nameće potrebu za dodatnom analizom kako bi se utvrdili stvarni razlozi za ovako veliko zaostajanje.

Prikazani rezultati mliječnosti krava veoma su neujednačeni po pojedinim regionima, čak i u slučajevima gdje se uslovi držanja bitnije ne razlikuju. Pored već datih objašnjenja, nameće se potreba dodatne provjere rada kontrolnih asistenata, kako bi se eliminisala pojava greške subjektivne prirode. Dodatni kontrolni mehanizam može se primijeniti i kroz obradu podataka uz primjenu odgovarajućih modela, gdje bi se kontrolni asistent posmatrao kao fiksni uticaj u modelu. Dalje, za provjeru mliječnosti najboljih grla, a u cilju dobijanja što preciznijih podataka, vjerovatno će biti neophodno uvesti A4 kontrolu (provjera jutarnje i večernje muže pri svakoj kontroli).

3.3.4. Mliječnost krava na najboljim farmama

Pored poznavanja prosjeka na nivou ukupne populacije, dijela koji je u kontroli mliječnosti, za selekcijski uspjeh je bitno imati pouzdane podatke i o najkvalitetnijem dijelu populacije. Stoga su za tri najvažnije rase u kontroli (holštajn-frizijsku, smeđu i simentalsku) prikazane i najbolje farme, tabela

13. Treba naglasiti da je kao kriterijum za rangiranje poslužila količina mlječne masti i proteina uzetih zajedno, što je praksa i u razvijenim zemljama.

Ostvareni rezultati pokazuju da postoje farme, posebno one koje gaje holštajn-frizijsku rasu, sa dosta visokim prosjekom mlječnosti koji je za više od 50% veći od utvrđenog prosjeka po rasama. Posebno je pozitivno to što su među najboljim upravo veće privatne farme, a u slučaju holštajn-frizijske rase među najboljim su i trenutno dvije najveće farme, sa preko 20 zaključenih laktacija.

TAB. 13. REZULTATI MLJEČNOSTI KRAVA – NAJBOLJE FARME

Vlasnik	Opština	Zaključene laktacije*	ML, kg	Mlj.mast		Protein		M+P, kg
				%	kg	%	kg	
HOLŠTAJN FRIZIJSKA RASA								
Durutović Predrag	Nikšić	8	7407	3,89	288	3,17	235	523
Živković Ratko	Nikšić	14	7249	3,84	277	3,25	234	511
Dragnić Svetlana	Nikšić	7	7372	3,74	277	3,15	232	509
Živković Slobodan	Nikšić	8	7293	3,76	274	3,06	224	498
Koprivica Veljko	Nikšić	5	7058	3,83	270	3,09	218	488
Knežević Slobodan	Danilovgrad	22	6603	3,94	260	3,13	206	466
Čađenović Radenko	Danilovgrad	5	6515	3,84	250	3,15	205	455
Nenezić Dragoljub	Nikšić	10	6164	4,05	248	3,05	187	435
Dumnić Slavko	Nikšić	37	6134	3,88	237	3,21	192	429
Brajović Ranka	Danilovgrad	4	6398	3,43	219	3,02	193	412
SMEDA RASA								
Vujović Blažo	Nikšić	2	7397	3,98	294	3,60	265	559
Tadić Ranko	Nikšić	6	6849	3,61	245	3,14	213	459
Čađenović Radenko	Danilovgrad	2	5796	4,25	246	3,15	184	430
Mitrić Bogdan	Nikšić	2	5561	4,09	227	3,05	170	397
Kapetanović Nebojša	Pljevlja	3	5479	3,76	203	3,14	172	375
Zindović Velibor	Pljevlja	4	5128	3,79	195	3,42	175	370
Topalović Jovan	Pljevlja	6	4806	3,90	181	3,33	159	340
SIMENTALSKA RASA								
Terzić Radoje	Pljevlja	3	5791	4,18	232	3,37	192	424
Dumnić Slavko	Nikšić	6	5442	4,28	232	3,31	179	411
Dragnić Svetlana	Nikšić	4	5282	3,16	201	3,42	178	379

* - Broj krava na farmi uglavnom je veći od prikazanog broja zaključenih laktacija. Takođe, neke od najboljih farmi imale su dobre rezultate za dvije rase, usljed čega su prikazane i za jednu i drugu rasu.

Najbolje farme holštajn-frizijske rase znatno su popravile mliječnost u odnosu na prethodnu godinu. Nekoliko njih je povećalo prosjek za preko 500 kg mlijeka i preko 50 kg mliječne masti i proteina. Tako u Crnoj Gori imamo nekoliko većih farmi sa prosječnom mliječnošću u standardnoj laktaciji iznad 7000 kg.

Do značajnog povećanja došlo je i na farmama koje pretežno gaje smeđu rasu, ali u manjem stepenu nego u holštajn-frizijske rase. Jedino u simentalске rase nije došlo do bitnijih promjena u poređenju sa rezultatima u prethodnoj godini.

3.3.5. Mliječnost najproduktivnijih grla

Za sagledavanje najkvalitetnijeg dijela populacije, važni su rezultati koje ostvaruju najbolja grla. Stoga su u tabeli 14 prikazani rezultati za najbolje rangirane krave holštajn-frizijske, smeđe i simentalске rase u pogledu proizvedene količine mliječne masti i proteina, uzetih zbirno.

Velikom povećanju mliječnosti holštajn-frizijske rase na nivou prosjeka rase i na nivou najboljih farmi, značajno su doprinijela i najbolja grla. Tako su prvih deset krava na rang listi u 2004. godini ostvarile prinos mliječne masti i proteina između 601 i 674 kg između, dok su prvorangirane u 2003. godini imale između 525 i 558kg. Rezultati prvorangirane krave holštajn-frizijske rase i u pogledu količine mlijeka (9969 kg) i količine masti i proteina (674kg) predstavljaju apsolutne maksimume za sve rase u CG. Ili drugi parametar, samo je jedno grlo u 2003. imalo mliječnost iznad 8000 kg mlijeka u standardnoj laktaciji, a u 2004. svih deset, od kojih polovina preko 9000 kg.

Za razliku od holštajn-frizijske, nešto je veći raspon variranja deset najboljih grla smeđe rase. Mliječnost je varirala između 6600 i 8700kg, a količina proteina i mliječne masti od 506 do 660kg.

Najbolje rangirana grla simentalске rase osjetno su zaostajala za prethodne dvije, smeđom i holštajn-frizijskom, mada je uočljiv pomak i u ove rase u poređenju sa prethodnom godinom.

TAB. 14. REZULTATI MLIJEČNOSTI – NAJPRODUKTIVNIJE KRAVE

Vlasnik	Opština	Broj grla	Lakt	ML, kg	Mlj.mast		Protein		M+P, kg
					%	kg	%	kg	
HOLŠTAJN - FRIZIJSKA RASA									
Živković Ratko	Nikšić	4894	3	9969	3,59	358	3,17	316	674
Živković Slobodan	Nikšić	4875	7	9157	4,03	369	3,27	299	668
Živković Ratko	Nikšić	5200	2	9513	3,57	340	3,24	308	648
Živković Ratko	Nikšić	5416	2	8769	3,91	343	3,22	283	626

ČETVRTI GODIŠNJI IZVJEŠTAJ SLUŽBE ZA SELEKCIJU STOKE

Brajović Ranka	Danilovgrad	1041	4	9589	3,36	323	3,10	297	620
Dragnić Svetlana	Nikšić	5484	2	8801	3,71	327	3,26	287	614
Andrijašević Goran	Nikšić	5190	2	9076	3,67	333	3,04	276	609
Durutović Predrag	Nikšić	4769	7	8063	3,96	319	3,58	289	608
Živković Ratko	Nikšić	4092	3	8393	3,93	330	3,29	276	606
Čađenović Radenko	Danilovgrad	1061	2	8665	3,61	313	3,33	288	601
SMEĐA RASA									
Živković Ratko	Nikšić	67	3	8696	4,20	365	3,39	295	660
Živković Slobodan	Nikšić	5012	2	8624	4,11	354	3,51	303	657
Vujović Blažo	Nikšić	633	4	7989	3,93	314	3,42	274	588
Živković Slobodan	Nikšić	643	4	7845	3,78	296	3,22	252	548
Dumnić Slavko	Nikšić	4554	2	7426	3,93	292	3,34	248	540
Vujović Blažo	Nikšić	612	3	6805	4,03	274	3,78	257	532
Tadić Ranko	Nikšić	4362	3	8628	3,10	270	2,94	256	525
Dragnić Svetlana	Nikšić	589	3	6639	4,25	282	3,61	240	522
Labović Veselin	Berane	473	4	6628	4,49	298	3,37	224	521
Tadić Ranko	Nikšić	4916	1	6943	3,95	274	3,33	231	506
SIMENTALSKA RASA									
Čađenović Radenko	Danilovgrad	658	2	8264	3,46	286	3,26	269	555
Durutović Predrag	Nikšić	486	2	7736	3,86	299	3,24	251	550
Terzić Radoje	Nikšić	9165	4	6496	4,0	260	3,28	213	473
Dragnić Svetlana	Nikšić	69192	4	6078	4,05	246	3,53	215	461
Dumnić Slavko	Nikšić	485	1	5975	4,16	248	3,49	209	457
Dumnić Slavko	Nikšić	4760	2	6578	3,94	259	2,96	195	454
Dumnić Slavko	Nikšić	485	2	5580	4,82	269	3,18	177	446
Dragnić Svetlana	Nikšić	73963	4	6145	3,59	221	3,54	217	438
Dumnić Slavko	Nikšić	5509	5	5134	4,59	236	3,27	168	404
Dragnić Svetlana	Nikšić	4478	2	6213	3,35	208	2,93	182	390
Džogazović Petar	Pljevlja	8769	6	4688	4,31	202	3,82	179	381

Imajući u vidu da, prema ranijim procjenama, prosječna mliječnost crnogorske populacije krava iznosi oko 2000 l, onda je jasno da je kontrolom mliječnosti obuhvaćen kvalitetniji dio populacije, čiji je prosjek mliječnosti praktično 2 puta veći od opšteg. Međutim, ne treba gubiti iz vida da se

znatan broj odličnih mljekulja gaje kao pojedinačna grla i da ona usljed tehničkih razloga nijesu obuhvaćena kontrolom.

Podaci iz prethodne dvije tabele govore da i u crnogorskoj populaciji postoji znatan broj grla sa relativno visokim genetskim potencijalom za proizvodnju mlijeka. To govori o napretku koji je u posljednje vrijeme ostvaren prije svega očuvanjem uvezenih grla i njihovog potomstva i kroz više vidova stimulisanja većih proizvođača mlijeka.

Služba za selekciju će nastaviti da kroz različite vidove podstiče poboljšanje mliječnosti po kravi. Publikovanje i stavljanje na uvid javnosti ovih rezultata zajedno sa predstavljanjem tih grla na izložbama predstavljace dodatni podstrek da proizvođači gaje kvalitetna grla. Poredak najboljih farmi, a posebno najproduktivnijih grla, ne treba uzimati kao nešto što je apsolutno i nepromjenljivo. U poređenju sa prethodnom godinom, desile su izmjene, tako da farmeri uvijek treba da streme da ostvaruju što je moguće bolje rezultate, a tek će višegodišnja kontrola pokazati njihovo stvarno mjesto na listi najboljih proizvođača.

Treba na kraju istaći da su ovi rezultati, iako ohrabujući i vrijedni pažnje, u poređenju sa onim koje iste rase ostvaruju u drugim zemljama na znatno nižem nivou. Kako kontrola nije sama sebi cilj, u daljem radu će se paralelno sa kontrolom mliječnosti, više raditi sa vlasnicima na popravljanju uslova ishrane, kako bi se poboljšala mliječnost krava i postigli veći ekonomski efekti u proizvodnji.

3.4. PROGRAM VJEŠTAČKOG OSJEMENJIVANJA KRAVA

3.4.1. Izbor sjemena za vještačko osjemenjivanje

Sjeme za vještačko osjemenjivanje krava nabavlja se iz Centra za reprodukciju Temerin u šest navrata godišnje. Nabavljano je sjeme bikova smeđe, holštajn-frizijske, simentalске i šarole rase. Ukupno je u toku 2004. godine nabavljeno 46680 doza od 16 bikova, tab.15.

TAB.15. ZASTUPLJENOST SJEMENA POJEDINI RASA BIKOVA

Pokazatelj	Rasa bika				Ukupno
	Smeđa	HF	Simentalac	Šarole	
Broj doza	16970	18100	10910	700	46680
Broj korišćenih bikova	6	5	3	2	16
Prosječno doza po biku	2828	3620	3637	350	2917
Zastupljenost rasa, %	36,4	38,8	23,4	1,5	100

Imajući u vidu rasni sastav populacije u kontroli rasploda (tabela 4), a koja je obuhvaćena i vještačkim osjemenjivanjem, ovakav odnos sjemena

pojedinih rasa može da bude prihvatljiv, uz uslov da se sjeme simentalca kontrolisano upotrebljava. To znači da simentalc, pored uzgoja u čistoj rasi, ima mjesta u široj populaciji, ali samo za proizvodnju podmlatka za tov i to potomstva krava od kojih se, usljed niske produktivnosti, ne planira odgoj ženskog podmlatka. Kontrolisani unos genoma simentalke rase u postojeću populaciju, a da se pri tome ne poveća učešće meleza, moguć je jedino uz punu i kvalitetnu saradnju između Službe, samih farmera i veterinara koji obavljaju osjemenjivanje.

Zajedno sa uvozom junica u 2000. godini, Crna Gora je kao donaciju dobila od Bavarske i kvalitetne bikove Brown Swiss rase koji su zaključno sa 2004. godinom služili za proizvodnju sjemena, čime je u proteklih četiri godine obezbjeđivan dobar kvalitet sjemena ove rase.

S obzirom na činjenicu da Centar u Temerinu opslužuje veće farme holštajn-frizijske rase u Srbiji, sjeme iz tog centra, sa aspekta genetskog potencijala bikova, može zadovoljiti naše potrebe u Crnoj Gori. Isto se može reći i za sjeme simentalca i tovnih rasa.

Međutim, neminovno je uvoditi promjene u finansiranju ove mjere u pravcu da sami vlasnici u potpunosti plaćaju sprovođenje vještačkog osjemenjivanja, a da se nabavka sjemena finansira iz agrarnog budžeta. Stoga bi bilo neohodno u toku 2005. godine definisati kriterijume i objaviti uslove pod kojim će se u budućnosti nabavljati sjeme koje će u potpunosti zadovoljavati potrebe naših farmi kako u pogledu izbora rasa tako i u pogledu genetskog potencijala bikova.

3.4.2. Kontrola sprovođenja vještačkog osjemenjivanja

Vještačko osjemenjivanje je mjera čijom se dosljednom primjenom na najefikasniji način postiže izmjena rasnog sastava goveda u željenom pravcu.

Služba za selekciju stoke, čiji je osnovni zadatak unapređivanje populacije goveda, treba da ima potpun uvid u realizaciju ove mjere. Stoga je od februara 2001. godine Služba preuzela kontrolu sprovođenja vještačkog osjemenjivanja na terenu.

Broj osjemenjenih plotkinja prikazan je u tabeli 16. Stavljajući u odnos broj osjemenjenih plotkinja u 2004. godini i ukupan broj plotkinja (prema zvaničnoj statistici), došlo se do podatka da je 24.5 % krava i junica obuhvaćeno osjemenjivanjem. Međutim, veliko je variranje po centrima. Najmanja je zastupljenost (12.8 %) na području Nikšića (uključujući Plužine i Šavnik), a najveća (38,6%) na području pljevaljskog centra.

TAB.16. BROJ OSJEMENJENIH PLOTKINJA PO REGIONIMA U 2004. GODINI

Regionalni centar	Broj osjemenjenih plotkinja	Ukupan broj plotkinja *	Osjemenjeno, %
Bar	3849	16306	23.6
Podgorica	7317	21399	34.1

Nikšić	2875	22417	12.8
Berane	2880	21427	13.4
B.Polje	6167	22165	27.8
Pljevlja	6450	16713	38.6
Ukupno	29538	120427	24.5

* - broj plotkinja uzet iz Statističkog godišnjaka CG za 2002.

Vještačko osjemenjivanje plotkinja je u porastu, ali još uvijek nije na zadovoljavajućem nivou, tab. 17. Tako je, prema prikazanim podacima, u svim regionalnim centrima došlo do značajnog povećanja u 2004. u poređenju sa prethodnom godinom, od 12% na području Nikšića pa do 38% na području Berana i Pljevalja. To je rezultiralo da ukupno povećanje iznosi 27%.

TAB. 17. KRETANJE BROJA OSJEMENJENIH PLOTKINJA U PERIODU 2001-2004. GODINA

Regionalni centar	2001	2002	2003	2004	Indeks 2004/03, %
Bar	3754	3478	3337	3849	115
Podgorica	7675	6784	6162	7317	119
Nikšić	2401	2410	2556	2875	112
Berane	3023	2865	2117	2912	138
B.Polje	3326	4430	4518	6167	136
Pljevlja	5456	4730	4684	6450	138
Ukupno	25635	24699	23374	29570	127

Analizirajući podatke za čitav posmatrani period po centrima, uočava se značajan porast, gotovo udvostručenje u nekim centrima, dok je na području podgoričkog centra, prema ovim podacima, došlo do pada broja vještački osjemenjenih krava. Ispoljene oscilacije u broju vještački osjemenjenih krava treba uzeti sa određenom rezervom, budući da je u posmatranom periodu dolazilo do promjena u načinu na koji je ova mjera finansirana iz agrarnog budžeta i da je Služba otpočela kontrolu sprovođenja ove mjere u 2001. godini.

Pored kontrole sprovođenja, Služba sastavlja plan osjemenjivanja i dostavlja ga svim subjektima uključenim u realizaciju ove mjere, uz nastojanje da se veterinarska služba pri osjemenjivanju pridržava tog plana. Služba će u svom radu i dalje afirmisati ovu mjeru stalno naglašavajući neophodnost vještačkog osjemenjivanja. I dalje će jedan od prvih kriterijuma

za uvođenje grla u evidenciju i uključivanje u obavezne vidove kontrole biti da su grla vještački osjemenjena.

3.5. IZBOR BIKOVA ZA PRIRODNI PRIPUST -LICENCIRANJE

Sprovođenje licenciranja je, prema još važećem Zakonu o unapređivanju stočarstva, u nadležnosti lokalne samouprave. Cilj je ove mjere da se kvalitetan muški priplodni podmladak odabere za prirodni pripust u područjima gdje se ne vrši vještačko osjemenjivanje. Služba je u 2004.godini, kao i prethodnih godina, učestvovala u radu terenskih komisija. Međutim, u nekim opštinama ova mjera se ne sprovodi. Služba će u narednom periodu uložiti dodatne napore kako bi licenciranje bilo obavljeno na području čitave Republike. Pozitivno je da se licenciranje redovno obavlja tamo gdje je njegov značaj i najveći tj. na području opština u sjevernom dijelu Republike, tab. 18.

TAB.18. PREGLED LICENCIRANIH BIKOVA U 2004. GODINI

Rasa	Regionalni centar					Ukupno
	Podg.	Nikšić	Berane	B.Polje	Pljevlja	
Smeđa	31	68	137	28	65	329
Simentalska	-	4	4	18	3	29
Siva tirolska	3	32	-	-	2	37
Ukupno	34	104	141	46	70	395

Međutim, ovu mjeru ne treba potcjenjivati budući da je ona važan činilac unapređivanja govedarstva u velikom dijelu Crne Gore, posebno u svjetlu činjenice da je vještačkim osjemenjivanjem obuhvaćeno tek oko ¼ ukupne populacije krava. Iskustva Slovenije, koja ima preko 80% krava vještački osjemenjenih, govore da se tamo velika pažnja posvećuje ovoj mjeri i da se redovno izvodi na taj način što se bikovi, koji nakon performans testa ne zadovolje kriterijume da budu odabrani za progeni test, distribuiraju po terenu za prirodni pripust.

3.6. ODABIR KVALITETNIH PRIPLODNIH JUNICA ZA DALJE GAJENJE

Jedan od važnih zadataka Službe jeste rad na očuvanju kvalitetnog ženskog podmlatka od uvezenih grla, kao i odabir za priplod kvalitetnih priplodnih junica iz domaćeg uzgoja. Za odabrana grla njihovi vlasnici su ostvarili pravo na uzgojnu premiju u iznosu od 100€ po grlu.

Cilj je ove mjere da se vlasnici podstaknu da u što većem broju očuvaju žensko potomstvo od uvezenih krava veoma visokog genetskog potencijala za proizvodnju mlijeka i mesa.

U odabiru kvalitetnih priplodnih junica za odgajivačke premije Služba je imala stroge kriterijume i odabrala 944. Međutim, treba imati u vidu da se ovaj broj odnosi samo na populaciju u zoni otkupa mlijeka. Znatan broj vlasnika ostvario je ovo pravo u okviru razvojnih premija, tj. premija na broj grla, ali van zone otkupa mlijeka.

TAB.19. ODABRANE PRIPLodne JUNICE ZA UZGOJNE PREMIJE

Rasa	Regionalni centar						Ukupno
	Bar	Podg.	Nikšić	Berane	B.Polje	Pljevlja	
Smeđa	12	76	35	67	57	146	393
HF	23	148	169	9	29	53	431
Simentalska	3	18	10	10	22	45	108
Siva tirolska	-	-	6	-	-	6	12
Ukupno	38	242	220	86	108	250	944

Dosadašnja iskustva sa terena govore da su farmeri veoma zainteresovani za podmlađivanje svojih stada, zbog čega i dalje treba iz Agrobudžeta podsticati gajenje kvalitetnog ženskog potomstva.

3.7. KREDITIRANJE PLASMANA KVALITETNOG PRIPLODNOG PODMLATKA

Pored toga što je najveći broj vlasnika uvezenih grla bio spreman da zadrži priplodni podmladak za dalje gajenje, i u 2004. godini je postojao određen broj i onih koji ili nijesu imali uslove za to ili nijesu bili zainteresovani. Stoga je Služba nastavila da organizuje plasman tih grla po kreditnoj šemi prihvatljivoj i za prodavce i kupce priplodnog podmlatka, po kojoj je do kraja 2004. godine realizovano 218 grla, tabela 20. U okviru ovog broja uz kreditnu podršku realizovane su i junice čije je porijeklo iz domaćeg uzgoja, ali su u potpunosti ispunjavale selekcijske kriterijume.

TAB.20. PREGLED PLASIRANOG PRIPLODNOG PODMLATKA PUTEK KREDITA

Kategorija	Regionalni centar					Ukupno
	Podgorica	Nikšić	Berane	B.Polje	Pljevlja	
Muški podmladak	5	5	6	5	9	30
Ženski podmladak	60	29	61	22	16	188
Ukupno	65	34	67	27	25	218

Nepodijeljeno je mišljenje u Službi da je plasman priplodnog podmlatka putem kredita imao puno opravdanje i to iz više razloga:

- ⇒ Na ovaj je način sačuvan dio kvalitetnog priplodnog podmlatka od uvezenih grla;
- ⇒ Distribuiran je muški priplodni podmladak u područja gdje će se koristiti za prirodni pripust i tako uticati na unapređivanje populacije goveda u tim područjima;
- ⇒ Robni proizvođači su na ovaj način došli do kvalitetnih grla;
- ⇒ Distribucijom podmlatka na širem području podstiču se novi farmeri za kupovinu kvalitetnog potomstva.

U 2004. godini je, u poređenju sa 2003., neznatno manji broj (za 7 grla) plasiran uz kreditnu podršku. Imajući u vidu sve aspekte ove mjere, plasman priplodnog podmlatka uz povoljnu kreditnu podršku treba nastaviti i dalje, kako bi se postigli maksimalni efekti od grla visokog genetskog potencijala, kakvih je sve više u crnogorskoj populaciji mliječnih goveda.

3.8. IZLOŽBE PRIPLODNE STOKE

Veoma zapaženo mjesto u aktivnostima Službe imale su izložbe stoke. Organizovane su i izvedene po svim stručnim uputstvima i nakon prethodno sprovedenih opsežnih priprema. U predselekciji grla učestvovao je najveći broj saradnika Službe, a u Komisiji za ocjenu, pored domaćih, bili su i eminentni stručnjaci za govedarstvo sa Poljoprivrednog fakulteta u Novom sadu.

U 2004. godini, pored izložbi koje su organizovane i prethodnih godina, po prvi je put održana izložba za odgajivače sa područja Polimlja.

1. IZLOŽBA PRIPLODNE STOKE PODGORICA 2004 - održana je 16. maja na stočnoj pijaci. Izloženo je 79 grla krava i junica, 7 stada ovaca i 5 stada koza. Učestvovali su izlagači sa područja podgoričke, danilovgradske, cetinjske i barske opštine. Podijeljeno je 36 novčanih nagrada u ukupnom iznosu od 4700€. Po mnogim parametrima (brojnost odgajivača, kvalitet i ujednačenost izloženih grla, uređenost izložbenog prostora i sl.) ova je izložba značila vidan korak naprijed u odnosu na prethodnu godinu.
2. IZLOŽBA PRIPLODNE STOKE NIKŠIĆ 2004 - održana je 30. maja na nikšićkom stočnom pazarištu. Izloženo je 82 grla krava i junica, 9 stada ovaca i 4 stada koza. Pored odgajivača sa područja Nikšića, učestvovali su i odgajivači ovaca sa područja pluzinske i šavničke opštine. Podijeljeno je 36 novčanih nagrada u ukupnom iznosu od 5700€. Izložba je, kao i prethodnih godina, odlično pripremljena i organizovana. Na ovoj izložbi se iz godine u godinu prikazuju grla najvećeg genetskog potencijala i sa daleko najvećom proizvodnjom mlijeka u Crnoj Gori. Posebno je na ovoj izložbi vidljivo jačanje takmičarskog duha među odgajivačima, što opravdava postojanje i nastavak organizovanja ove važne poluge unapređivanja stočarstva.

3. IZLOŽBA PRIPLODNE STOKE PLJEVLJA 2004 - održana je 21. septembra na Servanovcu. Izloženo je 88 grla krava i junica i 8 stada ovaca sa područja pljevaljske i žabljačke opštine. Podijeljeno je 37 novčanih nagrada u ukupnom iznosu od 5140€. Pljevaljska je bila četvrta po redu, a deseta jubilarna izložba, koje su u kontinuitetu održane posljednjih nekoliko godina. Kao i u slučaju Nikšića, i na ovoj izložbi se iz godine u godinu ostvaruje vidan napredak u svim njenim bitnim aspektima.
4. IZLOŽBA PRIPLODNE STOKE POLIMLJE 2004 - održana je 3. oktobra na aerodromu u Beranama. Izloženo je 80 grla krava i junica i 12 stada ovaca. Podijeljene su 34 novčane nagrade u ukupnom iznosu od 4600€. Polimska izložba je, iako prvi put organizovana, u potpunosti ispunila očekivanja. Po svom obuhvatu, ona pokriva najveće odgajivačko područje, jer su učestvovali odgajivači sa područja pet opština (Andrijevića, Berane, Plav, Rožaje i Bijelo Polje), koje su pokrivene aktivnostima dva regionalna centra (B.Polje i Berane).

U cjelini posmatrano, svaka od pomenutih izložbi ispunila je očekivanja. Farmeri su u potpunosti prihvatili i usvojili kriterijume koji se primjenjuju u vrednovanju kvaliteta njihovih grla. Tako su iz godine u godinu vidljivi pomaci u pripremi grla, u kvalitetu odgojenih i izloženih junica. Sve to skupa afirmiše pozitivne strane gajenja čistorasnih grla i omogućava da se uspješnije realizuje odgajivačko-selekcijски program u govedarstvu.

Izložbe su prava prilika da Služba jednom godišnje predstavi dostignuća koja su rezultat stalnog rada sa farmerima tokom godine. Stoga će Služba, prema planu aktivnosti za 2005. godinu, nastaviti sa održavanjem izložbi u Podgorici, Nikšiću, Pljevljima i Polimlju.

3.9. RAZVOJNE PREMIJE U STOČARSTVU

Služba je u 2004. bila nosilac realizacije razvojnih premija -jedne od najvažnijih i najobuhvatnijih podsticajnih mjera u stočarstvu. Razvojne premije su opredjeljivane prema kriterijumima definisanim u Agrobudžetu za 2004. Svi vlasnici krava van zone otkupa imali su pravo na ovu podsticajnu mjeru ukoliko su gajili više od 5 plotkinja (premiju su ostvarivali samo za grla preko 5) vlasnici ovaca u stadima većim od 40 i koza u stadima većim od 30 priplodnih grla.

Radeći na utvrđivanju broja grla u stadima Služba je praktično stigla do svih većih stočara u Republici. Time je stekla uvid u brojnost i kvalitet populacije goveda i u najudaljenijim područjima, koja su često van domašaja redovnih aktivnosti stručnih službi. Učestvujući u realizaciji ove mjere, Služba ostvaruje uvid i u stanje ovčarstva i kozarstva u Crnoj Gori.

Podaci o razvojnim premijama prezentirani su u tabeli 21, i to po opštinama i po regionalnim centrima. Zbog neobuhvatanja farmi krava u zoni otkupa mlijeka ova tabela ne daje potpunu sliku za govedarstvo. Ali zato se može steći dobar uvid u stanje ovčarstva, gdje prednjači regionalni centar u

Nikšiću, uključujući i opštine Plužine i Šavnik, sa relativno visokim učešćem stočara koji gaje veća stada. Takođe, tabela daje pregled većih stada koza koje su uglavnom zastupljene u podgoričkom primorskom i nikšićkom regionu.

TAB.21. PREGLED RAZVOJNIH PREMIJA PO VRSTAMA STOKE

Opština	Govedarstvo			Ovčarstvo			Kozarstvo		
	Broj farmi	Broj grla		Broj farmi	Broj grla		Broj farmi	Broj grla	
		ukupno	za premiju		ukupno	za premiju		ukupno	za premiju
Bar	31	1140	151	14	1140	515	18	1517	868
Ulcinj	1	10	5	39	3446	1641	4	266	146
Budva	8	81	41	3	288	152	3	321	208
Kotor	16	151	60	7	501	221	15	1162	686
Tivat	3	21	6	-	-	-	-	-	-
H.Novi	21	174	51	6	432	184	10	780	480
Centar Bar	80	1577	314	69	5807	2713	50	4046	2388
Podgorica	63	561	211	84	8323	4714	32	3443	2049
Danilovgrad	24	197	69	53	5462	3048	15	937	487
Cetinje	48	532	220	31	2687	1353	25	1897	1059
Centar Podgorica	135	1290	500	168	16472	9115	72	6277	3595
Nikšić	305	2626	1101	207	17940	9298	54	3444	1823
Plužine	120	909	309	91	7685	4023	1	55	25
Šavnik	136	1042	362	110	9947	5414	3	153	63
Centar Nikšić	561	4577	1772	408	35572	18735	58	3652	1911
Berane	165	1232	411	122	9950	4864	2	89	25
Plav	54	398	128	64	4762	2145	3	130	40
Rožaje	94	699	230	37	3040	1506	1	50	20
Andrijevica	21	158	53	22	1663	783	-	-	-
Centar Berane	334	2487	822	245	19415	9298	6	269	85
B.Polje	262	2284	969	122	10213	4782	3	211	121
Mojkovac	52	388	128	31	2184	944	-	-	-
Kolašin	68	523	183	56	4856	2440	1	70	40
Centar B.Polje	382	3195	1280	209	17253	8166	4	281	161
Pljevlja	209	1608	557	111	8303	3783	4	195	75
Žabljak	48	337	97	38	3145	1535	-	-	-
Centar Pljevlja	257	1945	654	149	11448	5318	4	195	75
Ukupno	1749	15071	5342	1248	105967	53345	194	14720	8215

Poredeći podatke o razvojnim premijama sa istim za prošlu godinu, uočava se značajno povećanje. Tako je u govedarstvu broj farmi povećan za 20 (1,2%), a broj premiranih grla za 8,9 %. U ovčarstvu je broj farmi povećan za 86 (7,4%), a broj premiranih grla za 10,4%. U kozarstvu je broj farmi povećan za 21 (12,1%), a broj premiranih grla čak za 15,8%. Navedeni podaci

nedvosmisleno govore da je došlo do povećanja broja većih farmi i istovremeno do ukрупnjivanja farmi. Proces ukрупnjivanja ide bržim tempom, budući da je za sve tri vrste stoke ostvareno veće povećanje broja grla nego farmi. To je najbolja potvrda ispravnosti stimulisanja robnih proizvođača putem premija.

Ovi su podaci dobra osnova za kreiranje i realizaciju i drugih podsticajnih mjera, kao i za pokretanje određenih kreditnih linija za pojedine grane, budući da tabela nudi vjerodostojnu sliku o distribuciji robnih proizvođača u govedarstvu, ovčarstvu i kozarstvu, granama koje imaju i najveći značaj za crnogorsko stočarstvo u cjelini.

3.10. PODSTICAJ TOVA JUNADI

Agrobudžetom za 2004. godinu definisan je podsticaj tova junadi u štalskom držanju i na paši. Premija za štalski tov po kilogramu prirasta iznosila je 0,20€, uz uslov da se u tovu ostvari minimalno 1500kg prirasta, dok je za pašni tov premija iznosila 0,30€ uz minimalno 1000 kg ostvarenog prirasta po farmi. Osnovna je svrha ove mjere stimulisanje proizvodnje junećeg mesa, kako bi se smanjio deficit i zavisnost od nabavke sa strane.

Ostvareni rezultati u 2004. prikazani su u tabeli 22. Prema tim podacima, veoma je mali broj farmera ostvario pravo na ovu podsticajnu mjeru.

TAB.22. TOV JUNADI U 2004. GODINI

Regionalni centar	Br.farmi u tovu	Br.grla u tovu	Ukupna živa mjera, kg	Ostvareni prirast, kg	Prosj.dnevni prirast, g
Nikšić	5	55	20611	11786	850
Berane	5	110	50635	35974	1211
Bijelo Polje	5	71	19814	9394	693
Pljevlja	1	5	2404	1654	725
Ukupno	16	241	93464	58808	1004

Služba treba više da radi na blagovremenom obavještanju farmera i njihovom povezivanju sa subjektima mesne industrije. Takođe je važno za povećanje organizovanog tova uspostavljanje čvršćeg replanla oslonjenog na domaću proizvodnju, koji bi podrazumijevao garanciju otkupa kroz ugovaranje proizvodnje sa mesnom industrijom.

Iako su rezultati u 2004. dosta skromni, ovo ne treba da obeshrabri Službu da nastavi posao na afirmaciji ove mjere.

Postoji više razloga da se ova mjera podstiče:

- Postoji dovoljno raspoloživih zemljišnih površina (livada i pašnjaka) za obezbjeđivanje kabaste stočne hrane za tov junadi u neuporedivo većem obimu nego što je to bilo do sada;
- Uprkos prethodnoj tvrdnji, najveći broj teladi, osim one koja se ostavljaju za dalju reprodukciju, završava na klanju u uzrastu od svega nekoliko mjeseci, usljed čega se olako odričemo potencijala za veću proizvodnju junećeg mesa;
- Podsticaj tova junadi je čvrsto skopčan sa iskorišćavanjem jeftinih izvora kabaste stočne hrane i sa komponentom ruralnog razvoja, usljed čega se u zemljama EU ova vrsta tova podstiče visokim novčanim sredstvima. Uvođenje ove mjere u agrobudžet imalo je za cilj da se podstiče domaća proizvodnja po ugledu na Zajedničku poljoprivrednu politiku EU (Common Agriculture Policy – CAP);
- Veliki je deficit junećeg mesa, za čije se pokrivanje nepotrebno odlivaju znatna novčana sredstva iz Crne Gore.

3.11. DAVANJE STRUČNIH SAVJETA I UPUTSTAVA FARMERIMA

Kroz stalne kontakte sa farmerima Služba im daje uputstva stručne savjete i konsultacije o ishrani, njezi, načinu držanja stoke, odgoju priplodnog podmlatka, reprodukciji krava, higijeni muže i čuvanja mlijeka do isporuke mljekarama.

Služba praktikuje da farmere, čija su grla u kontroli mliječnosti, odmah obavijesti o dobijenim rezultatima za svako muzno grlo, posebno ukoliko se pojavi povećan broj somatskih ćelija u mlijeku koji je indikator prisustva prikrivene forme mastitisa krava.

Služba pruža farmerima i sve neophodne informacije oko mogućnosti za dobijanje kredita, oko ostvarivanja prava na podsticajne i druge mjere iz Agrobudžeta.

Pored poslova koji imaju savjetodavni karakter, Služba je u toku 2004. bila aktivno uključena i u izradu biznis planova iz stočarske proizvodnje za kreditne linije koje su realizovane u okviru Vladinog programa "Legalizacija postojećih i otvaranje novih radnih mjesta".

Služba savjetodavnu ulogu ostvaruje i kroz priloge za tv emisiju "Agrosaznanje", radio emisiju "O selu i poljoprivredi" i putem pisanih medija nudeći farmerima korisne informacije i popularno-stručne članke.

3.12. SARADNJA SA DRUGIM ORGANIZACIJAMA

Služba je i u 2004. nastavila praksu da njeguje i razvija dobru saradnju sa brojnim organizacijama.

Služba za selekciju stoke ima svakodnevnu komunikaciju i tijesnu saradnju sa Ministarstvom, naučnim sektorom Centra za stočarstvo

Biotehničkog instituta, Laboratorijom za mljekarstvo i Savjetodavnom službom za biljnu proizvodnju.

Pored toga, Služba ima dobru i višestruku saradnju sa :

- ✓ Nacionalnim i lokalnim udruženjima poljoprivrednih proizvođača;
- ✓ Veterinarskom službom (terenskim veterinarskim ambulancama, vet. inspekcijom i Specijalističkom laboratorijom);
- ✓ Predstavnicima prerađivačke industrije: mljekarama i kompanijama mesne industrije;
- ✓ Opštinskim savjetodavnim službama;
- ✓ Predstavnicima međunarodnih projekata;
- ✓ Bankama koje su uključene u kreditiranje stočarskih farmi;
- ✓ Drugim institucijama i organizacijama u oblasti poljoprivrede.

3.13. OSTALE AKTIVNOSTI

Služba je radila na realizaciji i drugih programa koji su definisani Agrobudžetom za 2004. godine, kao što je Program Mladi farmeri koji sadrži dvije komponente: a) poljoprivredno osiguranje za mlade farmere, i b) jednokratne naknade za 50 mladih bračnih parova koji žive na selu i bave se poljoprivredom. Služba je bila uključena u realizaciju ovog programa tako što je na terenu provjeravala kandidate koji su se prijavili za ostvarivanje prava po ovom programu. Nakon utvrđivanja stanja na terenu, o svakom kandidatu je sačinjen zapisnik i dostavljen Ministarstvu.

Služba je aktivno učestvovala u brojnim drugim aktivnostima:

- Predlaganje kandidata za izbor poljoprivrednih rekordera, takmičarske manifestacije sa dugogodišnjom tradicijom, koju organizuje Zadružni savez Crne Gore;
- Učešće u realizacija organizovanog otkupa tržišnih viškova stoke kroz ostvarivanje kontakata između farmera i otkupljivača;
- Učešće u pripremi i organizovanju poljoprivrednih manifestacija (sajmovi, manifestacije regionalnog i lokalnog karaktera i sl.),
- Učešće u radu povremenih komisija koje organizuje Ministarstvo poljoprivrede,
- Učešće u obuci domaćih stručnjaka na međunarodnim seminarima (TAIEX program Evropske Komisije i drugi),

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U prethodnim poglavljima predstavljani su rezultati koje je Služba postigla u dosadašnjem radu. Namjera je bila da se rezultati prikažu u brojčanim izrazima i oni su dati u 22 tabele i 3 grafikona. Komentari prate tabelarne prikaze i dodatno ih objašnjavaju, s ciljem da se naglase određene aktivnosti ili postignuti rezultati.

Služba je pri donošenju svojih planova i njihovoj realizaciji lišena megalomanije i prilagođava se realnim uslovima u kojima postoji. Dosadašnje iskustvo govori o punoj opravdanosti ovakvog pristupa.

Formiranjem Službe za biljnu proizvodnju, potreba da Služba za selekciju intenzivnije sprovodi savjetodavnu komponentu u stočarskoj proizvodnji sve se više nameće. Ta činjenica pred Službu stavlja nove izazove kojima sa postojećim brojem izvršilaca i nivoom tehničke i stručne osposobljenosti nije moguće u potpunosti odgovoriti.

Stoga je neminovno dalje jačanje Službe kroz dodatno tehničko opremanje i inoviranje postojeće opreme i, što je još važnije, dodatno stručno usavršavanje saradnika. Služba je prije gotovo pet godina otpočela rad uz stvorene tehničke pretpostavke (nabavljeni su polovni terenski automobili i personalni računari). Neminovna je zamjena određenog broja terenskih automobila, a posebno računara, koji su postali ozbiljna kočnica za uspješno vođenje dosta obimnih baza prikupljenih podataka.

Što se tiče obuke, jedan broj saradnika već se uključuje u razne programe preko Ministarstva poljoprivrede ili Biotehničkog instituta, ali to još nije dovoljno za kvalitetan rad na terenu i bavljenje svim onim pitanjima koja crnogorski farmeri nameću. Moderan koncept proizvodnje zahtijeva od svih saradnika da posjeduju široka znanja i vještine koje mogu bez poteškoća i na praktičan način da prenose farmerima.

Dobra prihvaćenost i prepoznatljivost na terenu olakšavaju obavljanje i veoma napornih i odgovornih poslova, ali su i stalna opomena da Služba ne smije da iznevjeri očekivanja farmera zbog kojih je i osnovana. Služba je u potpunosti njihov servis i ona će to biti i ubuduće. Bez konkretne finansijske podrške Ministarstva poljoprivrede, Služba ne bi mogla da ostvaruje svoje aktivnosti. Dugoročno posmatrano, ukoliko bi se samo oslanjala na taj izvor finansiranja, vjerovatno bi Služba vremenom počela da gubi motivaciju. Stoga je potrebno da se Služba nameće i dokazuje kvalitetom usluga koje pruža farmerima, kako bi se oni sami uvjerali u neophodnost njenog postojanja i u koristi koje imaju od jedne ovakve službe. Samo besprijekornim radom na terenu, kvalitetom, inovativnošću i stručnom kompetencijom Služba može sebi osigurati dobru i izvjesnu budućnost. Dosadašnji rezultati su sigurna garancija da je Služba na pravom putu.